

Spomin

na

Gosposvetsko polje.

Ob petstoletnici zadnjega slovenskega umeščenja koroških vojvod

poklanja

prijateljem koroških Slovencev

dr. Valentin Rožič.

Posamezni izvod stane 50 vinarjev.

Čisti dobiček se daruje narodnim namenom koroških Slovencev.

Celovec 1914.

Založil pisatelj. — Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. 244/184

Viri.

Pri sestavi tega spisa sem rabil sledeče vire:

1. Dr. J. Gruden: „K zadnjemu umeščenju koroških vojvod. (V tisku, Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1915.)
2. Dr. J. Grudnovo predavanje — rokopis — dne 18. marca 1914 v Celovcu.
3. Dr. J. Gruden: Zgodovina slovenskega naroda. 1. zvezek, druga izdaja. Celovec, 1911. Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
4. A. B. Ustoličenje koroških vojvod. V Ljubljani 1908.
5. Gospa Sveta. Začetek, zgodovina in znamenitosti te božje poti. Založila cerkev v Gospa Sveti. Celovec 1910.
6. Maria Saal in Kärnten. Von Matthäus Größer, Domkapitular und Konservator. Buchdruckerei des St. Josefs-Vereines in Klagenfurt. 1913.
7. Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1898, str. 25—30.: Vmeščanje koroških knezov na Gosposvetskem polju. Spisal Janez Scheinigg.
8. Slovenski ilustrovani tednik. Leto IV., št. 11. in 12.
9. Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol. Druga izdaja. V Celovcu 1906. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Str. 114—117.: Vmeščanje koroških vojvod na Gosposvetskem polju. J. Majciger.
10. Slovan. L. XII., št. 6, 1914. Stran 183 – 189. Petstoletnica zadnjega ustoličenja koroških vojvod na Gosposvetskem polju. Spisal R. Kenda.
11. Die öster.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain. Wien 1891.
12. Dr. Paul Puntschart: Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. Leipzig 1899. Verlag von Veit & Comp.
13. Dr. iur. Emil Goldmann: Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter Kärntens in den slovenischen Stammesverband. Breslau. Verlag von M. et H. Marcus. 1903.
14. Valvasor: Die Ehre des Herzogthums Krain i. nasl.
15. Dr. Kos Fr.: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I., II., III.
16. Aelschker E., Geschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart, mit besonderer Rücksicht auf Culturverhältnisse, 1885.
17. Dopsch Alf.: Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven. 1909.
18. Megiser: Chronica Khärndtens 1612.
19. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. Herausgegeben von dem historischen Vereine für Kärnten. IV. Jahrgang. Klagenfurt 1858. Druck v. Johann Leon.
20. Historische Streifzüge durch Klagenfurt von Klemens Mayer. Klagenfurt. Druck und Verlag von Johann Leon sen.
21. Aus dem Wilajet Kärnten. Založilo „Katol.-politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem“. Celovec, 1913.
22. Führer durch das Museum des Geschichtsvereines für Kärnten und dessen Monumentenhalle im Landesmuseum „Rudolfinum“ zu Klagenfurt. Verlag des Geschichtsvereines. 9. Aufl. 1913.

V glavnem sem se držal naziranj vlč. gosp. dr. J. Grudna, s katerim sva mnogo tudi ustmeno razpravljala o ustoličenju. Za blagohotno dovoljeno uporabo njegovega spisa v tisku oziroma v rokopisu se mu toplo zahvaljujem.

Dr. V. R.

Spomin
na
Gosposvetsko polje.

Ob petstoletnici zadnjega slovenskega
umeščenja koroških vojvod
poklanja
prijateljem koroških Slovencev

dr. Valentin Rožič.

Cena 50 vinarjev.

Čisti dobiček se daruje narodnim namenom koroških Slovencev.

Celovec 1914.

Založil pisatelj.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. 244/183

Petstoletnica v Celovcu.

18. sušca 1414 — 18. sušca 1914.

Dragi Slovenci in Slovenke! 18. marec l. 1914. je bil za vse Slovence, posebno pa za koroške Slovence, velepomemben, zgodovinski dan, kajti dne 18. marca l. 1914. je minilo petsto let, ko se je pred Krnskim gradom na Gosposvetskem polju zadnjikrat odigrala najlepša, najslavnejša zgodovinska drama celokupnega slovenskega naroda, ko se je poslednjikrat veličastno dvignil slovenski zastor, da pokaže našim prednikom še enkrat v vsem sijaju in blesku najslavnejše, najpomembnejše zgodovinsko dejanje, nekdanjo moč in slavo slovenskega naroda. Slavni potomec naše stare vladarske rodbine, Habsburžan Ernest Železni, se je iz spoštovanja do starodavnih pravic koroške vojvodine in iz spoštovanja do tisočletne tradicije podvrgel častitljivemu zgodovinskemu obredu ter sprejel iz ust in rok slovenskega kmeta vladarsko oblast v deželi: dal se je po starodavni navadi v slovenskem jeziku slovesno umestiti za koroškega vojvodo.

Petsto let! Veseli spomini nekdanje slave, nekdanje moči in svobode, a ob enem trpki, žalostni spomini petstoletnega trpljenja in robstva. Koroški Slovenci so v sredo, dne 18. marca 1914 to zgodovinsko petstoletnico, ta zgodovinski dogodek praznovali slovesno in dostojno. V slavnostni dvorani hotela Trabesinger se je zbrala velika množica odličnega občinstva iz Celovca in iz cele dežele k temu izrednemu slavlju. Slovenski učenjak in zgodovinar kanonik dr. Josip Gruden pa je zbranemu občinstvu v izredno krasnem, znanstvenem govoru prikazal najlepši akt iz slovenske zgodovine: poslednje ustoličenje koroškega vojvode v slovenskem jeziku. Slavnostni govornik je dokazal z zgodovinskimi dejstvi, da so bili Slovenci več kot pol tisočletja edino prebivalstvo na Koroškem, da je njih družabni red dal nekdaj deželi in vsemu javnemu življenju obliko in značaj, da je njihov jezik bil zaukazan in v veljavi celo pri najslovesnejšem dejanju, ko je zastopnik ljudstva izročil novemu knezu vladarsko oblast. Ta zgodovinski dan nas spominja dalje na to, da je bila Koroška tja do 13. stoletja najznamenitejša izmed slovenskih pokrajin, glavno središče vsega slovenstva, kjer se je slovenska državna uredba najpopolnejše razvila, od koder so dobivale kulturne vplive vse druge slovenske dežele in ki je tudi čestito starino vojvodskega ustoličenja, ta

zadnji ostanek slovenskega državnega prava, najdalje ohranila. In slednjič je ta spominski dan tudi praznik demokratične ljudske misli, ki je nekdaj obvladovala družabne ustanove in uredbe naših pradedov, ki se najjasnejše izraža v obredu ustoličenja in ki danes vedno bolj obvladuje vse naše javno življenje. Že stari zgodopisci, kakor vetrinjski opat Ivan, Unrest, Megiser, Valvazor so imeli obred vojvodskega umeščenja še posebno za počeščenje kmečkega stanu in so ga zato spravljali v stik z vojvodom Inkom in njegovo gostijo, na kateri je povzdignil krščanske kmete, ponižal pa poganske plemiče-župane. Zato ima ta zgodovinska petstoletnica v sebi mnogo momentov, ki so še dandanes pomenljivi za našo zgodovino: preteklost, sedanjost in bodočnost. Oglejmo si jih na kratko!

Koroška — Karantanija — nekdaj.

Ko so se Slovenci naselili po današnjih južnoavstrijskih deželah — nekateri zgodovinarji trdijo, da so prišli Slovenci v takratni Norikum okrog l. 568. do 595. — tedaj je bila njih domovina mnogo večja kot je danes. Zasedli so vso današnjo Kranjsko, celo Koroško, Štajersko, velik del Tirolske blizu do Bavarskega in na zapadu tja do Benečije. Proti severu so jim bili sosedi Čehi in Moravci, na vzhodu so zasedli Panonijo, t. j. današnjo Ogrsko, na jugovzhodu Posavje, potem današnje Primorsko, t. j. Goriško in Istro, tja do sinje slovanske Adrije. Z eno besedo: zasedli so vso zemljo do izvirov Save, Soče, Drave in Mure in do jadranskega morja.

Od začetka so imeli Slovenci hude boje s svojimi sosedi. Na severu so se morali bojevati z Nemci, zlasti z Bavarci, na vzhodu z divjimi Obri ali Avari, in na jugu z Longobardi, ki so si osvojili Italijo. Gotovo je, da so se Slovenci bojevali z Nemci-Bavarci že l. 595. ter že takrat vdrli kot zmagovalci na Tirolsko in Bavarsko.

V bojih s svojimi sovražniki so bili vedno zmagoviti. Njih pogumnost, hrabrost in junaštvo slavijo vsi stari zgodopisci. Vendar so v teh bojih prišli v odvisnost Frankov in Obrov. Obrskega jarma jih je rešil češki kralj Samo l. 623. Kralj Samo je ustanovil prvo veliko zvezno slovansko državo. Vladal je od l. 622. do l. 658. združenim Slovanom od Balta do Adrije. Samo je bil tedaj tudi višji vladar Karantanije. Karantanija je tedaj obsegala sedanjo Koroško, skoro celo Štajersko, vzhodni del Tirolskega, solnograški Lungau, južnovzhodno stran Dolenje Avstrije in Kranjsko. Na severu je bila meja stare Karantanije sedanja meja med Štajersko in Nižje Avstrijsko. Kos Nižje Avstrije med Semernikom in Dunajskim Novim mestom je spadal še h Karantaniji. Vzhodna meja Karantanije je bila Panonija, sedanja ogrska nižina. Panonija je bila takrat tudi slovenska zemlja in ostanek panonskih Slovencev so današnji ogrski Slovenci (Prekmurci) in Slovenci na vzhodnem robu sedanje Štajerske, takozvani „Prleki“.

Stara Karantanija je bila torej največja slovenska država. Pisatelji tedanje dobe prebivalce Karantanije vobče imenujejo Slovence — Karantance.

Ime Karantanec in Slovenec je veljal kot skupen pojem za eden in isti narod. Ozemlje, katero so karantanski Slovenci zasedli, je bilo zelo razsežno. Toda zemlja je bila redko naseljena in ta redka naseljenost je bila pozneje eden glavnih vzrokov, da so se nekatere pokrajine tako naglo ponemčile.

Nastanek in pomen zadruge pri Slovencih. Župe.

Ako hočemo obred in pomen umeščenja koroških vojvod prav umeti, moramo poseči za več kot tisoč let nazaj, v tisto dobo, ko so Slovenci imeli še popolno narodno samostojnost, svojo urejeno državljansko upravo in ustavo pod lastnimi oblastniki.

Slovenci so bili v svojem zasebnem in javnem življenju popolnoma enakovrstni in enakovredni svojim jugoslovanskim sosedom Hrvatom in Srbom. Jezik naših pradedov, ohranjen v nekaterih listinah iz 10. in 11. stoletja, ostanki narodnih noš, ki se nam razkrivajo v staroslovenskih grobovih, lepa starodavna imena, ki nam jih v toliki obilici naštevajo zgodovinske listine tja do 13. stoletja, vse to so znaki in dokazi, da so bili Slovenci le najzapadnejša veja na jugoslovanskem drevesu.

Podlaga družabnega življenja pri Jugoslovanih je bila zadruga. Zadruga ni bila drugega kot razširjena družina. Več rodbin pod eno streho, združenih po krvnem sorodstvu in skupnem gospodarstvu je tvorilo zadrugo. Glavni znak zadruge je bil torej: rodbinska in imovinska vzajemnost. Gotovo je, da so tudi Slovenci prinesli to družabno ustanovo v sedanjo svojo domovino in jo ohranili kot starodavno družinsko osnovo in navado skoz ves srednji vek. Izdaje starih urbarijev so odkrile sledove zadrug po vseh slovenskih pokrajinah. V Beli Krajini so se zadruge med kmetskim ljudstvom ohranile do 19. stoletja. Ravno tako pri ogrskih in beneških Slovencih. Imena vasi danes še marsikje pričajo, da so bile naseljene po zadrugah, ki so se imenovale po svojih ustanoviteljih, tako na pr. Štefanovci, Adlešiči, Neradovci, Babinci, Branoslavci, Cesarjevci, Radomirci in še veliko drugih.

Vsaka zadruga je volila svojega načelnika, ki je potem vodil gospodarstvo zadruge. Izvolili so polnoletnega moškega člana zadruge, navadno najbolj razboritega, najmodrejšega in najstarejšega, ker starosti se pripisuje modrost in izkušenost. Zato se predstojnik zadruge navadno imenuje „starosta“ ali „starejšina“, pa tudi „gospodar“ ali „domačin“. Stari viri nam celo pripovedujejo, da je imel v starodavnih časih oblast umeščati vojvoda „starejšina“ (der Älteste) določenega rodu in še le pozneje je bila ta častna služba združena s posestvom nekega gotovega zemljišča.

Več zadrug, ki so, združene po rodovinski zvezi, bile skupaj naseljene v kaki pokrajini, je sestavljalo pleme ali rod. Vsak rod zase je tvoril upravno jednoto, župo ali županijo, kateri je načeloval župan. In županska oblast je med Slovenci še dandanes najuglednejša in najbolj pri-

znana, pa je tudi najstarejša. Staroslovenski župani niso bili le vaški predstojniki in sodniki, kakoršni so bili v srednjem veku, temveč oni so vladali zelo obsežnim krajem in so imeli vso upravno, sodno in vojaško oblast. Na mesta županov so pozneje stopile frankovske grofije, na kar so se tudi župani začeli imenovati grofi (comites). Tudi slovensko plemstvo, kar se ga omenja tje do 12. in 13. stoletja, ima svoj začetek v županski oblasti in časti. V začetku so župana volili izmed starejšin posameznih zadrug. Sčasoma pa je postala ta županska oblast v posameznih rodbinah dedna. Tako so dobile dotične (dedne) rodbine večji ugled in upliv, začele so se ločiti od priprostega ljudstva in si prisvajati večje pravice.

Glavno središče je bil grad ali gradišče. Beseda grad znači pri vseh Slovanih splošno kraj na polju, ki je z nasipom, zidom in plotom utrjen in zagrajen. Taka gradova sta bila: Blatograd na Koroškem in na Ogrskem. Ime sta dobila od utrjene in ograjene lege sredi močvirja. Grad je bil bivališče županov, pa tudi kraj, kamor so se prebivalci zatekali ob sovražnih napadih. Pod gradom so bile hiše drugih prebivalcev (predgradje). To nam svedočijo še danes ohranjena imena kakor: Predgrad (na Dolenjskem), Podgrad, Predtrg. Med gradom in predgradjem je bil prostor, kjer se je zbiralo ljudstvo na zbore, slovesnosti, sejme in ljudske slavnosti. V starodavni določbi, ki zahteva, da naj se vrši slavnost umeščenja koroškega vojvoda na polju pred Krnskim gradom, je brez dvoma ohranjeno starodavno sporočilo, da so se na tem kraju od prvih časov naprej vršile znamenite ljudske slovesnosti.

V stari Karantaniji je bila najvažnejša županija ona, ki je tvorila središče sedanje Koroške. Imenovala se je „Hrvatska županija“ (pagus Chrouati). Obsegala je ono lepo pokrajino, ki se razteza med Vrbskim jezerom in Velikovcem na vzhodu, proti severu pa od Drave do pogorja onkraj Št. Vida. To pokrajino namakata reki Glina in Krka. Še v 10. stoletju se v listinah imenuje ta pokrajina „Hrvatska županija“. Na zgodovinsko ime te županije še dandanes spominjajo imena treh vasi, ki se imenujejo „Krabathen“.

Gosposvetsko polje — Virunum.

Že za časa Rimljanov je bilo Gosposvetsko polje važno kulturno središče. Na Gosposvetskem polju je stalo znamenito rimsko mesto Virunum. Tu je bilo križišče cest iz severa na jug, tu so se srečavali ob preseljevanju narodov razna ljudska plemena, tu so se bili krvavi boji med slovanskim in grmanskim življem. Gosposvetsko polje pa ni bilo samo za časa Rimljanov središče kulturnega življenja, temveč je bilo še bolj znamenito in slavno v dobi samostojne slovenske države Karantanije. Tu je bil znamenit „Karantanski grad“, pozneje „Krnski grad“ imenovan. Njegovo staro ime priča, da je veljal za glavno mesto ali glavni grad v deželi. Tu je bil v poganskih časih pomenljiv kraj bogočastja in ob času vojne glavno zbirališče.

Tako je „Hrvatska županija“ dobila velik političen pomen. Pod njenim vodstvom se je osnovala nekaka slovenska zvezna država, ki se je pojavila že pod kraljem Samom in se je vsaj deloma ohranila še pod slovenskimi karantanskimi vojvodi: Borutom, Gorazdom, Hotimirom, Valkunom in Inkom.

Na tem starodavnem, slavnem Gosposvetskem polju ponosno kraljuje prva, najznamenitejša in najstarejša slovenska cerkev, božja pot, Gospa Sveta. Tu so bili prvi slovenski škofje, tu so učili prvi slovenski duhovniki. Gospa Sveta je bilo središče naših pradedov. In Gospa Sveta naj bo za vse Slovence ono slavno in božje mesto, kamor mora vsak zaveden in pobožen Slovenec enkrat na leto romati.

Gospa Sveta.

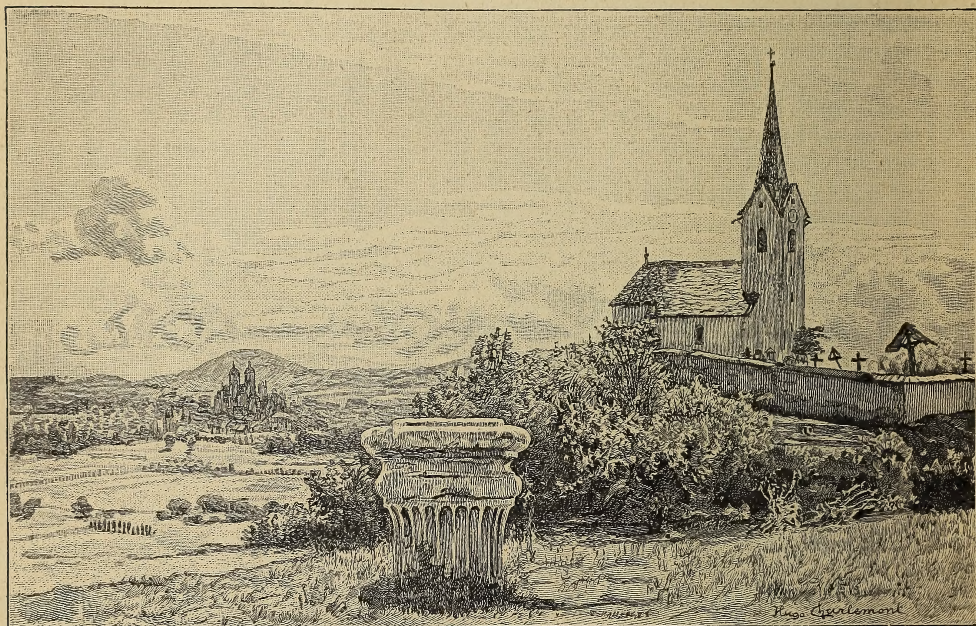
Nastanek vojvod.

Plemenske župe prvotno niso bile med seboj v nobeni zvezi, ampak so vsaka zase tvorile male državice. Razni zgodovinski dogodki so povzročili, da so se začele posamezne župe tesneje združevati v skupno državo. Posamezna plemena so se izprva le ob času vojske združevala pod vodstvom skupnega poglavarja. Vojni uspehi so dvignili zavest plemen in ugled poglavarja in tako je bilo naravno, da je tudi v miru ostal njih vrhovni poglavar, zlasti če je bil hraber boritelj in razumen poveljnik. Tako so naši predniki osnovali neko zvezno državo pod skupnim vladarjem, ki so ga župani izvolili. Beseda vojvoda še spominja na to, da je bila njegova prvotna naloga biti voditelj v boju.

Kdaj se je umeščenje začelo? Prvi znani slovenski knezi. Pokristjanjenje Slovencev.

Zgodovinski viri imenujejo okoli leta 738. Boruta kot vojvodo Karantancev. Vladarska oblast je bila sicer že dedna v njegovi rodbini, vendar nam zgodovina jasno pripoveduje, da je bila vojvodska oblast še vedno

odvisna od ljudstva oziroma od njegovih županov, ki so ga volili ali priznali za vojvodo. Neznani bavarski zgodovinar nam poroča: „Po smrti Borutovi so Bavarci Gorazda, ki je že kristjan postal, na prošnjo Slovencev poslali nazaj in oni (Slovenci) so ga napravili za vojvodo.“ Slovenci so namreč prišli tedaj v bavarsko oziroma frankovsko-nemško odvisnost. In v tem času so začeli Nemci širiti krščansko vero med poganskimi Slovenci v Karantaniji.

„Knežji kamen“ pri Krnskem gradu.

Odvisni vojvoda Borut je moral kot poroštvo svoje zvestobe poslati na Bavarsko svojega sina Gorazda in svojega nečaka Hotimira. Z njima seveda se je podalo na Bavarsko še več drugih odličnih Slovencev. Že za časa Gorazda je bila volitev novega kneza oziroma njegovo umeščenje združeno z gotovo slovesnostjo in določenim obredom, ki je bil sličen umeščenju župana pri posameznih plemenih. O tem nas potrjuje isti zgodopisec, ki o knezu Hotimiru sledeče poroča: S privoljenjem kralja Pipina so dali (namreč Bavarci) na prošnjo imenovanega ljudstva Hotimira nazaj, ko je bil že kristjan postal. Oni so ga sprejeli in mu izročili vojvodstvo.“ Naravno je, da se ta „izročitev“ ni vršila na tihem in na skrivnem, temveč slovesno javno, vpričo ljudstva.

Ta javna izročitev vojvodske oblasti je bil star narodni običaj in je imel svoj izvor v slovenskem pravu. To nam dokazujejo podobna umeščenja pri drugih slovanskih plemenih. Hrvatje so svoje vladarje dvignili na „dedni stol“. V Bosni imamo podobne kamenite sedeže kakor je knežji kamen in vojvodski prestol na Gosposvetskem polju. Taka je bila stolica Herceg Stjepana, stolica kralja Sandalja in še nekaterih drugih. Čehi so priznali le tistega za vladarja, ki je imel v posesti „stol oten“ sredi mesta Prage. V vseh teh ostankih in poročilih je jasno izražena demokratična misel, da ljudstvo prosto voli svojega poglavarja in mu samo izroča vladarsko oblast, ki se je tudi pozneje ohranila skozi sedemsto let v obredu vojvodskega umeščenja na knežjem kamnu pred Krnskim gradom, dasiravno je pozneje vsak upliv podložnega ljudstva na zasedanje vladarske stolice že davno minil.

* * *

Gorazd in Hotimir sta se zelo trudila, da bi karantanske Slovence pokristjanila. Poganski Slovenci so se parkrat uprli proti novi veri, a naposled so bili premagani in krščanstvo se je začelo širiti po celi Karantaniji. Vladar Karantanije je postal knez Volkun okrog l. 772. Volkunov naslednik je bil Vojnomir.

Okoli l. 800. je vladal Slovencem knez Inko, goreč kristjan. Za Inkom so vladali Slovencem domači knezi: Pribislav, Semika, Stojmir in Edgar, zadnji slovenski vojvoda. — Karantanski Slovenci so dobili tujce za vladarje. Knez Etgar se je zvezal z Ljudevitom Posavskim zoper Franke l. 818.; za kazen je bil Etgar odstavljen. Njegov naslednik je bil tujec — Nemec Helmwin. Slovenci so prišli pod oblast Nemcev.

Tujec je pustil Slovencem le nekaj sence nekdanje moči in slave, samostojnosti in svobode, zapustil jim je spomin, da so bili tudi Slovenci nekdaj svoboden rod ter imeli pravico, svobodno voliti svojega vladarja. Ta spomin je: slovesni obred ustoličenja na Gosposvetskem polju. Karantanija — Gosposvetsko polje — „Hrvatska županija“ je bila še slovenska, a vladarji niso bili več slovenske krvi, čeprav so morali znati slovensko govorico.

Prvo slovesno umeščenje po starodavnem obredu je v zgodovini omenjeno še le l. 1161., ko je postal koroški vojvoda Šponhajmovec Herman. Za njim se je dal slovesno ustoličiti za vojvodo Bernhard iz istega rodu (1202—1256). Baje se je dal na slovesen način ustoličiti tudi češki kralj Otokar II., ki je bil vladar Koroške od l. 1269—1276. Prvi knez, o katerem zgodovina izrecno poroča, da je bil slovesno umeščen na knežjem kamnu, je bil vojvoda Majnhard Tirolski l. 1286. Seveda je obred mnogo starejši, sega nazaj v začetek razvoja kulturno-družabnega življenja pri Slovencih.

Za Majnhardom Tirolskim se je dal prvi iz habsburške vladarske rodovine po starodavnem običaju vmestiti za koroškega vojvodo Oton Veseli

dne 2. mal. srpana leta 1335. Od l. 1335. naprej je Koroška stalna dedna vojvodina vladarske rodovine Habsburške. Ravnotako se je dal slovesno vmestiti tudi Otonov naslednik Albreht Modri ali Hromi. Rudolf IV. je bil slovesno ustoličen l. 1360. O njegovih naslednikih ne vemo, ali so se dali po starodavni navadi vmestiti za koroške vojvode ali ne.

Zadnji koroški vojvoda, ki se je dal po starem običaju slovesno vmestiti v slovenskem jeziku, je bil Habsburžan Ernest Železni, 18. marca l. 1414.

Umeščenje koroškega vojvode na knežjem kamnu. (Izvirno po Valvazorjevi sliki.)

Zadnje slovesno ustoličenje 18. marca 1414.

Lepa vigred, pomladanska vila se je napotila še enkrat v Karantanijo. Cel Korotan je v prazničnì obleki. Velik naroden, patriotičen praznik se obhaja 18. marca l. 1414. Nedelja je. Zvonovi slovesno vabijo k veliki najlepši, najpomembnejši narodni slavnosti pred Krnski grad, v Gospo Sveto in na Gosposvetsko polje. Od vseh strani prostrane Karantanije se zbirajo

prvaki, starejšine, župani in zastopniki raznih rodov in plemen. Prihajajo potomci slovenskih vojvod Valuka in Boruta, Gorazda, Hotimira in Volkuna, Vojnomira in Inka, Pribislava, Səmike, Stojmira in potomci poslednjega kneza slovenskega rodu, vojvode Etgarja. — Še enkrat se je dvignil zastor, še enkrat je zadonel na starodavnem zgodovinskem pozorišču — slovenski glas v vsej svoji milobi in krasoti, v vsej svoji veljavi in pravici. Od vseh strani slovenske zemlje so prihiteli njeni verni sinovi, da zadnjikrat vidijo in čujejo prizor, ki je najslavnejši — a tudi najtužnejši v naši povestnici. Prihitel je narod slovenski, da zadnjikrat gleda svojega novega vladarja, mu gleda iz obličja v obličje ter čuje, kako njegov vladar prisega v slovenskem domačem jeziku, da bo narodu in deželi pravičen sodnik in hraber, neustrašen zaščitnik in bojevnik za domovino in sv. vero.

Obred ustoličenja.

Opat Janez Vetrinjski, prvi domači letopisec, ki je živel koncem 13. stoletja, opisuje obred umeščenja blizu tako-le:

Vmeščanje koroških vojvod se je začelo v Krnskem gradu. Nahaja se namreč na podnožju Krnske gore (sub monte Caranthiniano), zdaj gore sv. Urha blizu cerkve sv. Petra, kamen, na katerega se usede svobodni kmet iz roda Edlingerjev, ki je imel to pravico od starodavnih časov po dednem pravu v svoji lasti.

Z eno roko drži kmet marogastega bika, z drugo pa enake barve kobilo. Ne daleč od njega, v sivo raševino oblečen, v kmetske čevlje obut, je stal deželni knez z deželno zastavo, obdan od deželnih plemičev in vitezov. Med njimi je prednjačil goriški palatinski grof kot grof deželnega dvorca z dvanajsterimi zastavami, poleg njega pa pokneženi grof tirolski kot deželni grof in vsi drugi deželni velikaši v najsijajnejši praznični opravi.

Vojvoda s palico v roki se približa kmetu na kamenitem sedežu in kmet vpraša v slovenskem jeziku: „Kdo je oni, ki tako prihaja?" Okoli stoječi odgovoré: „Deželni knez je." Kmet dalje poprašuje: „Ali je pravičen sodnik, ki išče blagor domovine? Ali je svobodnega rodu ter prijatelj in zaščitnik prave vere?" Vsi odgovoré: „Je in bode." — „Po kateri pravici," nadaljuje kmet, „pa more mene pregnati s tega sedeža?" — „Dobiš šestdeset beličev, marogastega bika, kobilo in obleko, ki jo ima zdaj knez na sebi; prost bodeš ti in vsa tvoja hiša vsakaterega davka." Tako odgovorijo vsi, knez in njegovi spremljevalci.

Zdaj se kmet rahlo dotakne z desnico kneževega lica, opominjajoč ga še enkrat svete dolžnosti pravične sodbe. Stopivši z vojvodskega sedeža, odvede oboji živinčeti s seboj.

Knez pa se postavi, oblečen, kakor je, na preprosti kamen, katerega je ravnokar zapustil svobodni kmet, potegne svetli meč in, zavihtivši ga na vse štiri vetrove, se roti in prisega, da hoče vsem biti sodnik po dolžnosti

in pravici. Pridružil se je še običaj, da se je knez iz preprostega kmetskega klobuka napil čiste studenčnice, kakor je to navada na kmetih, narodu v pouk, naj se zadovoljuje s tem, kar prinaša in pridela domača dežela, ne hrepeneč premočno po vinu in po drugih inozemskih nasladninah.

Sploh pa je bil vojvoda vsakemu, ki ga je pozval pred cesarja na odgovor, dolžan, le v slovenskem jeziku dajati odgovor.

Vojvodski prestol na Gosposvetskem polju.

Zraven že omenjenih šeg je treba še opomniti službe požigalnika, ki je v trenotku, ko je vojvoda na kamenu vihtil meč in prisegal, v bližini zapalil nekoliko grmad v dokaz goreče ljubezni in vdanosti vsega naroda do bodočega kneza.

Izpod Krnskega grada se je vmeščeni vojvoda napotil preko Gosposvetskega polja od zahodne na njegovo vzhodno stran v starodavno in veličastno Gosposvetsko cerkev, kjer je najvišji deželni duhovni dostojanstvenik pel slovesno sveto mašo, pri kateri so mu stregli drugi višji duhovniki.

Pri božji službi v gosposvetski cerkvi je mašujoči višji duhovnik (krški škof) deželnega kneza, ki je bil doslej še vedno v kmetski obleki, blagoslovil in posvetil po cerkvenih naredbah.

Po končani božji službi se knez preobleče in sede s svojim spremstvom za mizo k slovesnemu, sijajnemu obedu, pri katerem so deželni maršal, deželni stotnik in deželni pridvorni vinotočaj spodobno opravljali svoje službe.

Po slovesnem obedu se knez z vsem spremstvom odpravi na bližnje Virunsko zdaj Gosposvetsko polje pod Gospo Sveto, kjer še dandanašnji stoji vojvodski stol. Izklesan in sestavljen je iz kamenja tako, da ima dva sedeža, enega na vzhodno, drugega na zahodno stran obrnjenega. Na

prvem je sedel sam vojvoda, deleč deželne zajme in pravico, kdorkoli jo je zaprosil od njega, na drugem pa je goriški obmejni grof kot naddvornik (Pfalzgraf) koroške dežele delil svoje zajme.

* * *

In težki staroslovenski zastor je padel z vso silo na oder; napravil je neprodirno steno med knezom in ljudstvom. Zvonovi so iz visokih lin Gospe Svete zapeli zadnjikrat — veličastno, a turobno pesem starodavne moči in slave — pesem bivše zlate dobe karantanske.

Vojvoda Ernest Železni je bil torej zadnji, ki se je dal slovesno vmestiti za koroškega vojvodo. — Cesar Friderik IV. se je ognil temu obredu in je delil zajme le v Št. Vidu, nekdaj glavnem mestu koroške dežele. — Sin njegov, cesar Maksimilijan, ki je bil Slovencem sploh naklonjen, je bil sicer obljubil, da se bo dal slovesno ustoličiti po starodavni navadi, toda ustoličenje je izostalo iz neznanih vzrokov in zadržkov. Nadvojvodu Karolu so prisegali Korošci pri vojvodskem stolu pod Gospo Sveto in ravno tako tudi njegovemu sinu, cesarju Ferdinandu II. (l. 1597.).

Potem je začelo tudi to formalno-navidezno podeljevanje vojvodske oblasti izostajati: Cesarja Ferdinand III. in Ferdinand IV. sta sprejela prisego deželnih stanov na Gosposvetskem polju le po svojih odposlancih. Sedaj ni več prisegal vladar, ampak so prisegali deželni stanovi svojemu vojvodu. Cesar Leopold je prišel na Koroško in deželni stanovi so mu prisegli leta 1660. v deželni hiši v Celovcu. Ravno tako je storil tudi Karol VI. leta 1728.

Po smrti Karola VI. so koroški deželni stanovi prisegali novemu svojemu vojvodu v cesarskem gradu na Dunaju.

Tako se je tekom časa ta čudoviti in častitljivi obred popolnoma predrugačil. V starodavnih časih so prisegali vojvode narodu, da mu bodo pravični vladarji, sodniki in zaščitniki prave vere, vdov in sirot, v novejši dobi pa je prisegal narod svojim vladarjem, neprelomljivo zvestobo do smrti.

Pomen obredov pri umeščenju.

Ako opazujemo dramatičen razvoj vse slovesnosti, ki se je vršila na dan vmeščenja, moramo strogo ločiti pred vsem umeščenje na „knežjem kamnu“ pred Krnskim gradom od poznejše poklonitve, ki jo je knez sprejemal na „vojvodskem prestolu“. Le prvo dejanje je bistveno in je imelo pravno posledico, da je bil knez kot vladar v deželi veljavno priznan in smel izvrševati vladarsko oblast.*) Ako je potem popoldne sedel na starodavnem vojvodskem prestolu pod Gospo Sveto, sodil in podeljeval zajme, to ni bilo drugega, kakor prvo javno in slovesno izvrševanje pridobljene vladarske oblasti.

---

*) Dr. Gruden.

Pri obredu ob knežjem kamnu pred Krnskim gradom pa imamo tri sestavine: prvotni staroslovenski obred, poznejše dostavke iz krščanske dobe, ki so povzeti iz obrednika o kronanju kraljev in slednjič razne pravljice, ki so tekom časa o njem nastale.

Umeščenje vojvoda na knežjem kamnu. (Po Fromillerjevi sliki.)

Knez nastopa pri vmeščenju v slovenski kmečki — narodni noši. — Posamezna oblačila, barva sukna in kroj, vse je natanko določeno. Ves obred se mora vršiti v slovenskem jeziku. — Vse to je delalo starim in novim razlagalcem obreda veliko preglavico. Toda stvar nam se hitro pojasni, ako se ozremo na staroslovenski izvor ustoličenja. Slovenski kmet je prost in izroči v imenu prostega naroda le tistemu vladarsko oblast, ki pride pred njega, govoreč v slovenskem jeziku in v obleki slovenskega kmeta.

S tem je bila na najslovesnejši način priznana pravica domačih slovenskih vladarjev, slovenskega kmečkega ljudstva in sploh slovenskega življa na Koroškem. Za nemške kneze, ki so bili navajeni ob slovesnih prilikah nastopati v vsem svojem sijaju, ni bilo prijetno, ko so morali nastopati v priprosti kmečki obleki in si v slovenskem jeziku izprositi vladarsko oblast od umeščujočega kmeta. Zato so se nekateri nemški vojvode upirali temu obredu in se mu skušali odtegniti. Toda staro slovensko pravo se je vzlic vsemu nasprotovanju ohranilo z neko železno doslednostjo do konca srednjega veka.

Druga značilna oseba, ki ima pri umeščenju poleg vojvoda najvažnejšo nalogo, je kmet-umestitelj (Herzogbauer). Stari viri pripovedujejo, da je imel to pravico neki rod, ki je imel pri Krnskem gradu svoja posestva. To pravico umeščenja je smel izvrševati le najstarejši (starejšina) tega rodu. Pravica umeščenja je bila pozneje združena z dvema zemljiščema v Blažji vasi in Pokrčah. Posestvo ali zemljišče se je vsled te pravice imenovalo knežje zemljišče (Herzoghube). Ob zadnjem umeščenju je sedel na knežjem kamnu kmet Jurij Sater iz Blažje vasi, domače ime mu je bilo Herzog. Šater je slovensko ime in pomeni še dandanes v vzhodnoštajerskem in kajkavskem narečju čarovnijo.* Tudi pridevek „Edlinger“ je važen, ki se pojavlja že za časa Ernesta Železnega in je pozneje postalo tudi rodbinsko ime.

Edlingerji so bili svobodni kmetje, ki niso bili podložni tlačani in jim ni bilo treba opravljati drugih bremen podložnega kmečkega stanu. Imeli so svoja lastna zemljišča (Edlingerhuben), imeli so svoje posebne pravice (privilegije), smeli so nositi orožje in si voliti svojega sodnika. Imenujejo se tudi „prosti kmetje“, „svobodnjaki“ — ostanek nekdanjih slovenskih svobodnih kmetov, ki so si ohranili tudi pod oblastjo nemških vladarjev in plemičev svojo samostojnost, neodvisnost in živeli po starem slovenskem običaju. V njih vidimo zastopnike slovenskega kmečkega stanu, ki si je svobodno volil svoje župane in vojvode. Zato je smel le kmet-svobodnjak umestiti koroškega vojvodo in ga je po določbah obreda moral vprašati, če je svobodnega stanu. Rodbina Edlingerjev je izumrla 5. junija l. 1823.

V spremstvu vojvodovem je bilo pri umeščenju navzočih tudi mnogo plemičev, ki so nosili 12 praporov (banderov). Stara Karantanija je štela 12 grofij (pokrajin, pagus, comitatus). Te pokrajine so predstavljali posamezni prapori. Prvotno so skoro gotovo na mesto grofov župani-volilci spremljali vojvodo k umeščenju. — Pristna narodna poteza se nam je ohranila tudi v sporočilu, ki pravi, da je novoizvoljeni vojvoda s svojim spremstvom trikrat obšel kraj (stol) umeščenja, med tem ko je navzoča množica kmečkega ljudstva v slovenskih pesmih hvalila Boga, da je zopet dal deželi umnega in skrbnega vladarja.

---

* R. Kenda, Slovan l. XII., št. 6. str. 186.

Knežji kamen, Gospa Sveta in vojvodski prestol.

Pri umeščenju nam že „knežji kamen“ sam predstavlja vladarski prestol, na katerega se vsede bodoči, novi vladar dežele. Knežji kamen pomeni, da je bil nekdaj res pravi sodni vladarski stol staroslovenskih kmečkih vojvod. V tem nas potrjuje tudi kraj, kjer stoji, t. j. predgradje, in določba, da se mora umeščenje vršiti pred Krnskim gradom, torej glavnim mestom vladarjevim. Knežji kamen je torej znak, podoba vojvodske oblasti. Novi vojvoda postane šele tedaj v deželi postavno priznani vladar, ko pride v posest knežjega stola ali kamna. Zato se hoče polastiti kamenitega sedeža. Toda svobodni kmet mu ga prepusti le proti odškodnini šestdesetih fenigov, dveh živali, ki jih vodi novi knez s seboj, obleke in pravice, da je njegova hiša prosta vseh davkov in ima še nekatere predpravice. Kmet nato kneza udari nalahno po licu, ga opomni, naj bo pravičen sodnik, vzame živali in se umakne s stola. Knez pa izpije iz kmečkega klobuka požirek sveže studenčnice v znak in narodu v pouk, da se zadovoljuje s tem, kar prideluje domača zemlja, in da ne hrepeni po vinu in uživanju, temveč po treznosti in zmernosti. Knez stopi na kamen, zamahne z mečem proti vsem štirim stranem sveta, v znak, da hoče biti vsem pravičen sodnik in vladar ter svojo deželo vedno in povsod hrabro braniti pred sovražniki.

„Knežji kamen“ v celovškem deželnem muzeju.

Izplačanje odškodnine kmetu, ki zabranjuje knezu dostop h kamnu, je prava domača ljudska poteza. Tisto, kar kmet dobi, mala svota denarja, obleka in lisaste živali, se ne more imenovati cena za izročeno knežjo čast in oblast, ker ni z njo v nikakem razmerju. Popolnoma brezplačno se pa kmet tudi

noče umakniti, zato porabi priliko, da si izgovori male osebne koristi. Enaka navada je še dandanes po nekaterih krajih na Slovenskem, da si mora odkupiti nevesta ali ženin dostop v novo hišo ali svatje prosto pot, ki jo fantje zagrade.

Značilen je tudi lahek udarec v obraz, s katerim se kmet poslovi od vojvode, ko stopi s kamna. Je li to dejanje posneto po sveti birmi in opomin k vztrajnosti in srčnosti, ali pa je zadnji vidni dokaz kmetove oblasti, ki sedaj izgubi svoje dostojanstvo in se poda nazaj med množico. Slično je plemiški oproda dobil viteški udarec z besedami: „Sprejmi tega in nobenega več."

Po dovršenem obredu pri „knežjem kamnu" je ustoličenje končano. Novi vojvoda se poda od knežjega kamna pred Krnskim gradom čez polje v Gosposvetsko cerkev, kjer ga je med slovesno sveto mašo krški škof mazilil za vladarja. Po sveti maši še le je slekel kmečko obleko in se oblekel v knežjo opravo. Potem se je vršila slavnostna pojedina, pri kateri so mu stregli razni deželni dvorniki. — Pozno popoldne, proti večeru pa se je novi vojvoda podal v spremstvu pod Gospo Sveto k vojvodskemu prestolu, kjer je prvič slovesno izvrševal svojo službo, delil zajme in razsojeval spore in prepire.

Popoldanska slavnost na „vojvodskem prestolu" na Gosposvetskem polju z umeščenjem na „knežjem kamnu" nima nobenega stika, temveč je kakor rečeno, prvo javno in slovesno izvrševanje podeljene vladarske oblasti. Da sodi in podeljuje vojvoda zajme popoldne na kamenitem prestolu blizu Gospe Svete in ne pri knežjem kamnu pred Krnskim gradom, zato je bila najbrž merodajna bližina kraja, pripraven prostor na odprtem polju, kjer se je lahko zbralo dosti plemičev in ljudstva z vsem sijajem in bleskom. Naposled je odločevala tudi starodavna navada.

Posebne pravice pri umeščenju.

Z obredom umeščenja na knežjem kamnu so bile zvezane posebne pravice nekaterih koroških plemiških rodbin. Sicer so vse te starodavne navade in pravice okrašene z romantičnimi pravljicami. Tako se pripoveduje, da je imela med obredom umeščenja novega vojvode rodovina graščakov Partovčanov (graščaki v vasi Portovca) pravico požiganja — ali požigalno pravico, rodbina Gradnikarjev pravico do košnje in družina Ravbarjev do ropanja. Vprašanje je, ali so te pravice v resnici obstojale ali so pa samo historične bajke. Gotovo je, da je živa ljudska domišljija marsikaj dodejala, gotovo je pa tudi, da je zob časa marsikaj razjedel in uničil tako, da se težko zasledi pravi pomen teh pravic.

Pravica požiganja se omenja v uradnih listinah tja do 17. stoletja. „Dedna žgalna služba vojvodine Koroške" (Erbbrennamt) je dolgo časa častna služba in njen lastnik se imenuje „požigalec" (Brenner, incendiarius, kurež), ki je bil visok dostojanstvenik koroške dežele. Lastniki te „žgalne

službe“ so bili graščaki Partovčani in ko so ti izumrli, je rodbina Mordaksov podedovala to pravico. Ni verjetno, da bi bili smeli ti „požigalci“ toliko časa, dokler novi vojvoda na stolu sedi in zajme deli, vsakemu zažgati hišo ali poslopje, kdor se ne odkupi.

Opat Ivan iz Vetrinja nam „žgalno službo“ tako-le razlaga: „Potem zažigalec (incendiarius), o katerem pravijo, da je zato po pravu določen,

Novi vojvoda in goriški grof podeljujeta zajme na vojvodskem prestolu. (Po Valvazorjevi sliki.)

zažge nekaj grmad (foci, ognjišča) v čast vojvodu, kar pa je od drugod vzeto in ne spada k obredu.“ Iz navedenih besedi vidimo, da so gorele le grmade ali z drugimi besedami: zažigali so se kresovi v čast novemu knezu. To se tembolj vjema z vso slovesnostjo, ker poročila pravijo, da so goreli ognji še le proti večeru, ko je knez sedel na vojvodskem prestolu in delil zajme (fevde). In kakor je imela rodbina Hercogov ali Edlingerjev pravico umeščati vojvodo, tako je imela druga rodbina dolžnost pripraviti slavnostni prostor oziroma v slučaju potrebe tudi pokositi travo in tretja zažigati

kresove. Roparska pravica se skoro gotovo ni izvrševala. Pač pa je mogoče, da je imela rodbina Ravbarjev za slučaj umeščenja kakšne predpravice pri kmetih, recimo, da so ji morali kmetje dajati ob tej priliki desetino pridelkov, in ako tega niso prostovoljno storili, so imeli Ravbarji pravico, jim s silo kaj vzeti.

Pravni pomen ustoličenja.

Večina zgodovinarjev meni, da ceremonije pri umeščenju niso samo starodavni, vsled običajev posvečeni obredi, ampak da je to pravnoveljavna pogodba med vojvodo in narodom. Slovesni obred vojvodskega umeščenja je že od nekdaj znamenita „stara pravda“ koroških Slovencev. Ta slavni zgodovinski obred je dokaz in priča, da so Slovenci tukaj avtohtoni, prvi, ki so naselili in obdelali to lepo deželo korotansko, da so si tu oni sami prvi ustvarili in ustanovili svojo lastno narodno državo in si volili svoje slovenske vojvode. In od te starodavne svoje pravice niso odstopili tudi pozneje ne, ko so jim rimsko-nemški cesarji pošiljali tuje kneze za vladarje. Tudi ti tujci so morali priseči na slovensko staro pravdo v slovenskem jeziku, ako so hoteli postati priznani vladarji in izvrševati vladarsko oblast v deželi. Kronist opat Ivan iz Vetrinja nam globok pomen ustoličenja jasno razloži, ko pravi: „Korošci pravijo, da noben knez v njihovi deželi ne more razdeljevati zajmov in izvrševati sodne oblasti, ako se ne podvrže starodavnemu obredu.“ In s tem se strinja tudi neznani nemški zgodovinar, ki pravi, „da smejo stanovi takega vojvodo, ki bi ob knežjem kamnu ne dal zapriseženega poroštva ali bi pozneje to prisego prelomil, poslati cesarju nazaj.“ Tako močno in slovesno so bile uzakonjene

Današnje poslopje „Herzogbauer“ v Blažji vasi.

stare pravice koroških Slovencev. Koroški Slovenci so imeli torej pravico potrditve in ustoličenja novega vojvode, ki ga je imenoval cesar, in ako jim ni prijal, so imeli pravico, poslati ga cesarju nazaj. In danes?...

* * *

Minilo je petsto let, odkar je prenehalo ustoličenje pred Krnskim gradom na Gosposvetskem polju. A spomin Slovencev, zlasti pa koroških Slovencev na svojo staro pravdo in na slavo Gosposvetskega polja ni zamrl, temveč še živi. Ko bode ozelenela bajna lipa pred votlino pod goro Peco, kjer spi kralj Matjaž stoletno spanje, tedaj bode prigrmel izpod Svete gore s svojo črno vojsko na dan, ljudstvo ga bode na Gosposvetskem polju ustoličilo za svojega vladarja po starodavnem častitem obredu in oživel bode zopet Krnski grad, starodavna stolica slovenskih koroških vojvod.

Petstoletni spomin na znamenit dogodek na Gosposvetskem polju naj dvigne, oživi in prebudi koroške in ostale Slovence, naj jih navdahne z gorečo ljubeznijo do domače grude in očetnjave, ki je bila nekdaj tako častno slavljena. Petstoletni spomin na svojo staro pravdo naj zopet zbudi koroškim Slovencem živo ljubezen do slovenskega materinega jezika, v katerem so prisegali koroški vojvodi svojemu narodu, v jeziku, ki je zdaj toli teptan, zasmehovan in brezpraven v deželi. Probuditev slovenske zavesti v starodavnem Gorotanu, ki je nekdaj načeloval vsem slovenskim pokrajinam, jim dajal poglavarje in vojvode, to bodi praktičen sad zgodovinske petstoletnice.

Dodatek.

Znamenitosti Gospe Svete.

Pod vasjo Gospe Svete se razprostira znamenito staro virunsko ali današnje Gosposvetsko polje. Na tem polju je stalo staro rimsko mesto Virunum, ki je bilo pa že zgodaj ob preseljevanju narodov opustošeno in razdejano. Tukaj na tem polju je zmagoval tudi Atila, kralj divjih Hunov.

Vojvoda Hotimir je kot kristjan poklical nemške duhovnike (okrog l. 740.) v deželo. Iz Solnograda je prišel škof Modest s štirimi duhovniki: Vato, Reginbert, Kočar in Latin in diakon Eberhard. Za stolico so si zbrali Gospo Sveto. Modestova kapelica v levi stranski ladji sedanje cerkve Gospe Svete je bila prvotna cerkvica. Tu je Modestov grob, o katerem ljudstvo pravi, da se vedno bolj bliža oltarju sv. križa in kadar ga doseže, tedaj bo sodnji dan. — Na grobu je Modestov kamen ali miza, kjer je sv. Modest navadno molil.

Sedanji slog cerkve Gospe Svete je iz pozne gotske dobe iz 15. stoletja, dasi so ostanki prvotne cerkve ohranjeni: mnogo rimskih kamnov in ostankov je vzidanih v tej cerkvi. Cerkev ima trojno ladjo, srednja ladja je višja, ki pa nima lastne razsvetljave in so ob straneh le podstrešna okna. Cerkev

je 50 *m* dolga, 20 *m* široka in 19 *m* visoka. Notranjost cerkve je s freskami, rimskimi in romanskimi skulpturami okrašena. Velika vrata so preoblečena s težkim železnim oklepom.

Tabernakelj (najsvetejše) je gotski, glavni altar ima baročni slog z mogočnimi arhitekturami. V tronu je podoba Matere božje, vlita iz kamna v 15. stoletju.

Zunaj cerkve je na desni strani stranskih vrat rimski relief: Volkulja doji Romula in Rema. To kaže, da so bili stari Rimljani tu nekdaj mogočni gospodarji. Zunaj na cerkvenih stenah je mnogo starih rimskih kamnov in drugih znamenitih nagrobnih spominskih plošč, ki so vzidane v steno cerkve. Rimski relief s poganskim bogom Bahom, rimski poštni voz in razni zanimivi rimski kamni.

Na pokopališču je poznogotski svetilnik, v katerem je prejšnje čase vedno gorela mrtvim „večna luč". Ustanovil je to „večno luč" vikar Kopun iz Št. Vida že l. 1497. S to ustanovo je bila zvezana tudi bratovščina usnjarjev in čevljarjev.

Poleg pokopališča stoji tudi poganski tempel ali oktogon (osmerokotnik). Skoro gotovo je bila prvotno stara romanska krstna kapelica, ki se je pozneje spremenila v okostnico (karner). Šele v pozni gotski dobi se je prizidal stranski obhod, ki se je v 16. stoletju s freskami okrasil. Pri tleh je vzidan božji grob ravno tako kot v Jeruzalemu. — Okrog cerkve in stranskih poslopij je bil globok obzidan jarek; cerkev je bila z nasipom obdana in utrjena.

Vodnik ali kratek pregled važnih znamenitosti v Celovcu.

Celovec je danes središče in težišče Koroške dežele. Za Slovence je zbirališče hotel Trabesinger ali kakor mu Nemci pravijo: Narodni dom, ki ga vzdržuje slovensko rodoljubje iz zgolj kulturno-narodnih ozirov. Hotel Trabesinger leži na Velikovški cesti št. 5 in je edina slovenska narodna gostilna v Celovcu. — Torej koroški in izvenkoroški Slovenci pozor! — Iz Celovca so najlepši izleti na vse strani: na gore, k jezerom in v razna mesta. Železniške zveze so najugodnejše po južni ali državni železnici. — Izleti v Gospo Sveto, na Krnski grad, v Št. Vid, k Vrbskemu jezeru, na Otok, v Vetrinj, v Žihpolje, v Rož, v Podkrnos, v Tinje itd., so najlepši popoldanski sprehodi.

Celovec (Selovec, Cvilovec), nem. Klagenfurt (Glanfurt). Celovški zmaj.

Mesto Celovec, celovški zmaj na Novem trgu in mestni grb imajo svoj izvor v bajni pravljični dobi.

Kjer stoji danes mesto Celovec, je bilo nekdaj gosto zaraščeno močvirje, kar je naravno, ker je površje, na katerem stoji Celovec, podaljšek Vrbskega jezera. V tem močvirju je kraljeval strahovit zmaj, ki je vso okolico z grozo navdajal. Zmaj je moril živino in ljudi, ako si je kdo upal ali nehote

zašel v njegovo močvirno bivališče. Naposled so z zvijačo ujeli divjega zmaja. Na obrežju močvirja so sezidali močan, visok stolp, v katerem so se skrili preganjalci in opazovalci zmaja. Napravili so dolgo močno verigo, privezali nanjo bika in na bika pritrdili velikanski nazaj zakrivljen kavelj. Ko je zmaj začutil divje rjovenje privezanega bika, je prilomastila divja pošast iz temnega močvirja, odprla žrelo, da bi pogoltnila bika. Toda predno pogoltne zmaj bika, se zapiči velik železni kavelj globoko v mehko zmajevo meso. Razsrjen zmaj zgrabi zdaj ubogo žival z vso ljutostjo, toda skriti korenjaki v stolpu padejo po njem s težkimi bati, nasajenimi z ostrimi žreblji in ga pobijejo do mrtvega.

Ta prizor nam še danes kaže spomenik „Zmaj z vodnjakom“ na Novem trgu. Slovenski kmet iz celovške okolice ubija s težkim batom divjega zmaja. V resnici pa pomenja zmaj hudo, dolgo, temno vlažno zimo — in oni junak z batom pred zmajem pomeni boga pomladi, solnce, vigred. kres, ki spremeni neprijetno zimo z enim samim gorkim mahom v toplo pomlad. Mesto Celovec si je vzelo že v 13. stol. v vedni spomin zmage pomladi nad zimo premaganega zmaja (lintverna) v svoj mestni grb. Pravljica izvira gotovo še iz poganske dobe naših pradedov. „Zmaj“ je postavljen v l. 1590 do 1636. Nasproti „Zmaju“ stoji spomenik cesarice Marije Terezije. Na drugi strani je lep, velik Marijin steber. Celovec je bil prvotno slovenska naselbina, o tem ni dvoma. Mestna fara Sv. Egidija je bila do l. 1613. podružnica Gospe Svete. Šele potem je samostojna fara. Sedanja mestna cerkev je sezidana l. 1697.

Stolna cerkev sv. Petra in Pavla (Lidmanskyjeva ulica 14.), sezidana l. 1591., je od l. 1787. stolna cerkev s škofovim sedežem. Poleg stolne cerkve je jezuitska vojašnica, v kateri so kranjski „Janezi“.

Druge znamenite cerkve so še: cerkev sv. Duha (slovenska cerkev), v kateri je vsako nedeljo ob 8. uri zjutraj služba božja s slovensko pridigo. Cerkev je bila že l. 1355. podružnica Gospe Svete. — Poleg cerkve je Uršulinski samostan z ljudsko, meščansko šolo, z ženskim učiteljiščem in gospodinjsko šolo.

Čisto na levo v kotu na trgu Sv. Duha (v Roßbacherjevi hiši) je okamenel ribič, baje za kazen, ker se je pregrešil pri vagi. Trg Sv. Duha je bil prejšnje čase ribji trg, ker Vrbsko jezero je dajalo mestu glavno hrano z ribami.

Na trgu Sv. Duha stoji steber sv. Trojice — tudi „steber kuge“ (kužni steber) imenovan, prvotno lesen, a od l. 1680. kamenit, postavljen v zahvalo, da je ponehala kuga.

Predmestna župnija Sv. Lovrenca, Velikovška cesta poleg knezoškofijske palače. Zraven Elizabetinski samostan z bolnišnico. Elizabetinke izdelujejo znani „Klostergeist“.

Benediktinska cerkev — tudi Marijina cerkev imenovana, na Benediktinskem trgu iz 17. stoletja.

Druge posebnosti celovškega mesta so še:

1. Deželna hiša (zbornica), sezidana l. 1580—1591. na mestu, kjer je preje stal vojvodski grad, kateri se l. 1268. omenja.

Deželna hiša ima krasno dvorano „deželnih stanovskih grbov“. Nastropna slika predstavlja poklonitev deželnih stanov pred cesarjem Karolom VI., ki se je izvršila v tej dvorani l. 1728. — Na južni strani (steni) je naslikano, kako cesar Maksimilijan l. 1518. izroča s podarilnim pismom v roki, prosto, svobodno mesto Celovec deželnim stanovom. Mesto Celovec je od l. 1518. naprej glavno mesto koroške dežele.*

Na severni steni je naslikano ustoličenje koroškega vojvoda na knežjem kamnu. Fresko-slike so delo domačega slikarja Fromillerja iz l. 1740. Vzhodna in zapadna stran so pa poslikane z grbi nekdanjih koroških deželnih stanov (plemičev).

2. Deželni muzej „Rudolfinum“ se nahaja med Muzejsko in Rudolfovo cesto in Vetrinjskim obmestjem. V deželnem muzeju se nahaja v pritličju na desni v veži knežji kamen, ki je bil pred Krnskim gradom. Tu je shranjen najdražji spomin slovenske „stare pravde“. Na tem kamnu je bil umeščen zadnji vojvoda Ernest Železni.

„Knežji kamen“ je dobilo v last l. 1862. „Zgodovinsko društvo“ za Koroško od kmeta Jakoba Vrabelj p. d. Jakelj-na na Krnskem gradu. Najprvo so s privoljenjem deželn. odbora postavili „knežji kamen“ v ograjen prostor v pritličju dvorišča deželne hiše (Landhaus). L. 1870. so ga prenesli v „dvorano grbov“. L. 1905. pa so „knežji kamen“ prenesli iz „dvorane grbov“ v muzej „Rudolfinum“ na sedanje mesto.

Deželni muzej Rudolfinum je odprt za obisk vsaki dan od 9—12. ure dop. in od 2—5. ure pop. Ob nedeljah od 10—12. ure dop. in ob sredah od 2—4. ure pop.

Ako greš iz glavnega kolodvora po Kolodvorski cesti proti sredini mesta, vidiš na levi strani krasno moderno poslopje Trgovske obrtne zbornice za Koroško. Dalje so na levi strani še: Tobačna tovarna; takoj naprej moško in žensko učiteljišče in na ovinku Kolodvorske ulice v Dvorno ulico (Burggasse) je deželni dvorec (landschaftliche Burg), ki je pripravljen za sprejem najvišjih gostov kakor cesarja itd. V deželnem dvorcu (gradu) je tudi kapelica sv. Domicijana.

V Kolodvorski ulici (leva stran) je tudi veliko poslopje koroške hranilnice.

Na desni strani Kolodvorske ulice (proti mestu) je deželna vlada, nato realka in dekliški mestni licej, na oglu Kolodvorske in Fröhlichove ulice je krasno, novo moderno poslopje podružnice Ljubljanske kreditne banke v Celovcu. Dalje proti koncu ulice je na desni strani v kotu bogoslovje s seminarsko cerkvijo. Konec Kolodvorske ulice pa tvori kapucinska cerkev s samostanom.

* Do l. 1518. je bil Št. Vid ob Glini glavno mesto koroške dežele.

Na Knežjem trgu (Kardinal- [Fürsten-] Platz) med Salm-, Burg- in Paradeisergasse stoji visok obelisk, katerega je postavil kardinal Salm v spomin na sklep požunskega miru l. 1805.

Na Starem trgu je magistrat št. 1. Znamenita je tudi hiša št. 2 na Starem trgu. V hišo je vzidana glava nekega mladeniča, ki ga je bil sodnik po nedolžnem obsodil v smrt na vislice. Ko se je njegova nedolžnost izkazala, so ga izkopali in položili v blagoslovljeno zemljo. Nato so odpravili smrtno kazen in v spomin vzidali glavo v pomól I. nadstropja. Tedaj so baje tudi izpremenili ime mesta Glanfurt v Klagenfurt. — Hiša št. 31 na Starem trgu je baje najstarejša hiša v mestu. Nad hišnimi vrati stoji zlata gos. Tu je bila nekdaj sloveča trgovina „Pri zlati gosi“.

Na Vetrinjskem obmestju št. 26 je dom Družbe sv. Mohorja (tiskarna in knjigoveznica Družbe sv. Mohorja), sezidan l. 1893. Družba šteje 80.000 udov po celem svetu in razpošlje vsako leto pol milijona knjig med svoje naročnike.

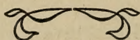
Na Glediškem trgu je novo, moderno jubilejno mestno gledišče iz l. 1908. Od tod naprej se pride po Radeckijevi ulici na Križno goro. Najprvo je Kalvarija s križevim potom in cerkvijo, potem so mestni nasadi in na vrhu gore je razgledni stolp s krasnim razgledom po celovški okolici, na Karavanke in v podjunsko dolino.

Pod Križno goro je Waisenhauskaserne, v kateri slovenski fantje svoj komis „tolčejo“.

Ob beljaški cesti se začne prekop (kanal), po katerem je mesto zvezano z Vrbskim jezerom. Ob začetku kanala je protestantovska cerkev. L. 1514. je bil Celovec čisto do tal pogorel. Nemški plemenitaši so poklicali kot obrtnike in delavce Nemce-protestante v mesto in tako se je bilo zgodilo, da je bil Celovec okrog l. 1600—1604. popolnoma protestantovsko mesto, samo tri rodbine so bile katoliške. Celo v mestni cerkvi in v cerkvi sv. Duha je bila protestantovska božja služba. — Po kanalu se lahko pelje na malem parniku ali v čolnu na Jezero. K Vrbskemu jezeru pelje še potem državna cesta, mestna električna železnica in južna železnica. Po Vrbskem jezeru vozijo po leti od maja naprej vsaki dan parniki. Ob Jezeru so glavni kraji: Kriva vrba, Poreče, Vrba, Otok, Ribnica in Marija Loreto. Otok je starodavna božja pot.

Mesto Celovec ima z vojaštvom vred 30.000 prebivalcev. Celovec je sedež deželne vlade in drugih javnih uradov kakor tudi sedež krškega škofa. Koroška ima od l. 1914. novo lastno poštno direkcijo.

V mestu je višja realka, realna gimnazija, študijska knjižnica in razne druge srednje in meščanske šole. Slovenske šole ni nobene, dasi je v Celovcu mnogo, veliko Slovencev, toda pri zadnjem ljudskem štetju l. 1910. so jih našteli samo 557! . . .

Edino slovensko narodno trgovsko-obrtno podjetje

Hotel Trabesinger

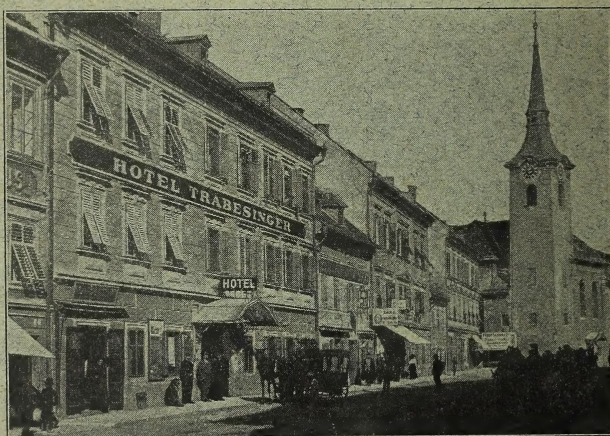
v Celovcu,

Velikovška cesta štev. 5.

Podpisano vodstvo **hotela Trabesinger** se vljudno priporoča vsem velecenjenim slovenskim in slovanskim gostom-potnikom, ki prenočujejo ali za več časa ostanejo v Celovcu. V hotelu se dobe lepe, snažne sobe po primerni ceni; nudi se izborna kuhinja in zajamčeno pristna in dobra vina iz Slovenskih goric. Gostom abstinentom se postreže z raznimi brezalkoholnimi pijačami. Na razpolago je tudi kegljišče poleg senčnatega vrta, pozimi toplo zakurjeno. V **hotelu Trabesinger** dobite vsak dan, posebno pa ob sredah zvečer, prijetno slovensko družbo. Slovenski potniki in rodoljubi, slovenski romarji, ustavljajte se samo v edini slovenski gostilni **„hotel Trabesinger“** v Celovcu, kjer boste vedno dobro postreženi.

Za mnogobrojen obisk se toplo priporoča

vodstvo hotela Trabesinger.

Hotel Trabesinger v Celovcu,
Velikovška cesta št. 5.